

**ZDRAVSTVENA PROBLEMATIKA GRADA
SPLITA NA STRANICAMA PRVIH NOVINA
PISANIH HRVATSKIM JEZIKOM
“IL REGIO DALMATA-KRAGLSKI DALMATIN”
(1806.–1810.): U POVODU 200. OBLJETNICE
PRESTANKA NJIHOVA OBJAVLJIVANJA**

HEALTH PROBLEMS OF THE CITY OF SPLIT
ON THE PAGES OF THE FIRST NEWSPAPER
WRITTEN IN CROATIAN LANGUAGE “IL REGIO
DALMATA-KRAGLSKI DALMATIN” (1806-1810):
ON THE OCCASION OF 200TH ANNIVERSARY OF
TERMINATION OF ITS PUBLICATION

Livia Brisky*

SUMMARY

At the beginning of the 19th century, one of the most important cultural events in Dalmatia was the publication of a bilingual newspaper Il Regio Dalmata - Kraglski Dalmatin in Italian and Croatian, issued by the French government in Zadar between 12 July 1806 and 22 January 1808. Between 29 January 1808 and 1 April 1810 it changed name to Il Regio Dalmata. The journal paid much attention to the health problems of the city of Split, especially between 1806 and 1808. The aim of this study was to analyze the original articles published in this first newspaper in Croatian language and to understand the role of this publication as means of promoting health policies in Split. The journal published articles about health care for the poor and foundlings, about the need for charity institutions to refer

* Sveučilište u Splitu, Medicinski fakultet.

Adrese za dopisivanje: Dr. sc. Livia Brisky dr. med. Ruđera Boškovića 15, HR - 21000 Split

E-mail: livia.brisky@st.t-com.hr

them to the city hospital and to the foundling home, and encouraged citizens to help maintain these institutions. Great attention was also dedicated to vaccination against smallpox and demographic problems of Split. Thanks to Croatian, *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* informed a wider audience about the existing health conditions in the city of Split and about the efforts of the French government for its improvement.

Key words: history of medicine, public health, health promotion, 19th century, Split, Croatia

UVOD

Nakon višestoljetne mletačke vladavine (1420.–1797.) te kratkotrajne prve austrijske uprave (1797.–1805.), grad Split je, kao i cijela Dalmacija, 27. prosinca 1805. potpao pod francusku vlast [1,2]. Napoleon je ovu pokrajinu priključio Talijanskom Kraljevstvu sa sjedištem u Milanu, čiji je bio kralj, a njegov pastorak Eugen Beauharnais potkralj. Za generalnog providura Dalmacije imenovan je Mlečanin Vincenzo Dandolo, a vojno zapovjedništvo ove pokrajine bilo je povjereno generalu Marmontu [2].

U tom se vremenskom razdoblju kao jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u Dalmaciji ističe početak objavljivanja službenoga glasila tadašnje dalmatinske vlade *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* (slika 1.), koje je ujedno bilo i prvi list na hrvatskom jeziku u povijesti hrvatskoga novinstva općenito [3,4]. Bio je to dvojezični tjednik pisan na talijanskom i hrvatskom jeziku, a izlazio je u Zadru od 12. srpnja 1806. do 22. siječnja 1808. pod nazivom *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* te od 29. siječnja 1808. do 1. travnja 1810. kao *Il Regio Dalmata* [4,5]. Izdavao se kao sredstvo javnog priopćavanja i obavještavanja o uspostavljanju i učvršćivanju nove francuske vlasti u Dalmaciji te o njezinu provođenju reformi u području uprave, sudstva, gospodarstva, zdravstva, kulture i prosvjete. U njemu su predstavljani i pojedini propisi, odluke i zakoni ove vlasti [4].

Na stranicama *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin*, posebice od 1806. do 1808. godine, velika se pažnja pridavala zdravstvenim temama te obavještavanju i prosvjećivanju dalmatinskog stanovništva o ovoj problematici. Svaka stranica ovoga glasila bila je podijeljena u dva stupca tako da je na jednoj strani bio tiskan tekst na talijanskom, a na drugoj na hrvatskom jeziku. Pojedini članci bili su objavljeni samo na jednom od tih jezika. Upravo zbog zastupljenosti hrvatskog jezika, ovaj je medij bio pristupačan širem dijelu populacije u Dalmaciji, koji nije poznao talijanski jezik, tako da je stanovništvo bilo dobro obaviješteno o tadašnjemu zdravstvenom stanju i nastojanjima francuske vlasti da ga poboljša u čitavoj pokrajini.

Tijekom izdavanja lista *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* značajno je mjesto ustupljeno i zdravstvenoj problematici grada Splita. U povodu 200. obljetnice prestanka izdavanja ovih prvih novina na hrvatskom jeziku, analizirala sam slijed izvora objavljenih u njima, koji jasno zrcale zatečeno stanje te pomake u zbrinjavanju i liječenju stanovništva Splita i njegove okoline.

USTANOVE JAVNE DOBROTVORNOSTI U SPLITU: BOLNICA I NAHODIŠTE

Krajem trećeg mjeseca izlaženja glasila *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin*, 11. listopada 1806. objavljen je članak na talijanskom jeziku pod naslovom *Lettera di un cittadino di Spalato ad un suo amico in Milano* (Pismo stanovnika Splita svome prijatelju u Milanu). U prvom dijelu pisma prikazane su tadašnje prilike u gradu Splitu 20. rujna 1806., a u njegovu drugom dijelu, nazvanom *Stato in cui trovasi la stessa città di Spalato il giorno 28 del suddetto mese di Settembre 1806.* (Stanje u kojem se nalazi isti grad Split dana 28. prije spomenutog mjeseca rujna 1806.), iznesena je situacija u ovome gradu nakon točno osam dana.

U navedenim dijelovima *Pisma stanovnika Splita svome prijatelju u Milanu* opisuju se, među ostalim, prilike u splitskoj bolnici i nahodištu [6].

Premda je izgradnja Civilne bolnice u Splitu, namijenjene zbrinjavanju siromašnog sloja stanovništva, bila završena krajem venecijanske vladavine 1797. zaslugom braće Ante, Frane i Petra Ergovca [7,8], ova se ustanova još od prve austrijske uprave koristila u vojne svrhe [9,10]. Stoga je kao zaklonište za bolesnike služio neodgovarajući prostor koji je u prvome dijelu ovoga pisma, datiranom 20. rujna 1806., predstavljen na sljedeći način: *Postoji jedna bolnica za bolesnike. Ta tko bi je mogao opisati? To je jedan podrum ispod razine ulice, vlažan, sa strane je jedna smrdljiva jama čiji je smrad takav da se čovjek ne usuđuje približiti se otvorima. Ovdje smještaju bolesnike za nekoliko dana ne toliko da ih izliječe, koliko da ubrzaju čas njihove smrti* [2,6].

Toga je dana predstavljeno i zapušteno stanje u splitskom nahodištu koje je 1704. utemeljio nadbiskup Stjepan Cosmi radi prihvaćanja i zbrinjavanja napuštene djece. U posljednjih deset godina u ovoj su ustanovi bila primljena 603 nahoda, od kojih su svi umrli, osim posljednjih četvero prihvaćenih. Glavni razlog velike smrtnosti bio je nedostatak sredstava za uzdržavanje te strahota i užas mjesta koje je bilo namijenjeno njihovoj skrbi [6,11].

NUMERO I.

IL REGVO DALMATA.

*Dii maris et terræ, tempestatumque potentes,
Ferte viam tanto facilis, et spirate secundi.*
Virg. Æn. III.

SABATO 12 LUGLIO 1806.

Questo foglio esce in luce ogni Sabato, prima di mezzogiorno, dalla Stamperia di Antonio Luigi Passera in Zara. L'abbonamento si fa al suo Negozio, ed è in ragione di Lire Venete dodici all'anno, contando anche a quadrimestre, trimestre, e mensilmente; ma ogni numero separatamente preso, si pagherà cinque soldi Veneti. Le spese di posta e porto fuori di Zara sono a carico dell'abbonato.

Riguardo agli atti e documenti pubblici del Regno e della Provincia, questo foglio è Offiziale.

E pur giunta finalmente quell'epoca, in cui cominci il risorgimento della Dalmazia! Questa in lontani tempi sì gloriosa ed illustre Provincia quanto non ha ella mai sofferto! Lunghe guerre, invasioni reiterate, sanguinose divisioni, distruzioni incredibili, disputati governi, e finalmente prorettori inerti, ignoranti ed espilatori, han con vertita questa florida ed interessante Provincia in un abietto, squalido e deplorabile paese.

Il Genio vittorioso di NAPOLIONE il Grande ci la comprende nel vastissimo suo Impero, fa della parte dell'Italico suo Regno. Alla vittoria, alla conquista questo incomparabile Eroe fa sempre succeder tosto le operazioni di pace e di sociale riordinamento. Nel fissare la forma politica e morale dell'Europa, per assicurarne il durevole riposo, e quindi la generale prosperità, egli non perde di vista la cura dei più distanti paesi speciali: e tra questi dimostra di avere sommanente a cuore le valorose e nobili, ma sin ora troppo infelici popolazioni della Dalmazia. Egli accorre a'di lei mali, le stende una provvida mano benefica: e scegliendo con questa Chi animato dal suo spirito serva con fervida energia alle sue intenzioni, lo spedisce ad imprendere il grand'opera.

Dall'arrivo di un tal personaggio, di cui basta a fare preclarissimo esempio l'essere stato a tal missione trascelto dal più veggente e perspicace condottiere degli uomini, comincia la nuova Storia della Patria nostra.

Nessun argomento più degno della generale curiosità, nessun tempo più atto a nutrirli con in-

BROJ I.

KRAGLSKI DALMATIN.

*Dii maris et terræ, tempestatumque potentes,
Ferte viam tanto facilis, et spirate secundi.*
Virg. Æn. III.

U SUBOTUNA 12 SRPGNA 1806.

Ovi list izodi nasvlost svaku Subotu perva podne iz Utistaonice *Antona-Luigia Bistare* u Zadru. Onni kojkele ulisti u drsbu nekose prikaze u Stampariu istogha, i plachiache litara 12 Mletacki na godinu, dajuchi juspe za tri ceteri, i cest misezi; dali svaki list napose plachiase sadina per Mletacki, potroske od povste platichie drusba.

Paradi stuari od Vladagna kojese daju nasvlostose oni list: Sluzichio.

Evo prige napokon onuo vrime, u komu započinje Dalmazia priuzimati drugo probilicje, i uskrsnivati na nova dobra s'ogha Stagna! Ova Daxava za tiholiko, i tholiko vikova na glasu, i brnslavljegniu, koju tughu: kolke nevojlo nije igda ta pila! *Pridugha i prikeshogha brez mura catti*; brez broja poplavita usilnoe naskocegna inostranski Naroda, neiz eceza razruscegna brezredna razdilegna, vladagna brez jedna ganuja, i milosardja, odvinitike nevidne, bitanireghe neumitne, ova, i druga neizbrogha rimulisa ova Daxavu plošnu, i od progogna i obratili u jedno misto od zopustegna, i tamnosti, misto br e pro-lazeche gagniva na plac, i milosargie.

Prigunni slavo-dobitno Ve kogh NAPOLIONA združivje sada svomu proposteritomu cestarstvu imenjuclie jedan dio s'ogha Kraghlestva od Talie. Poča zadobitja odmejdona ovi vitezi, komu nije prilike, cini svegier dasse mir izistini, i bchrenski Slobod Naroda; Sasim dasse uzdarci u teskim zabavam, za ustanovit nacin itroupravni od Europe, za nevardit jedun mir obcheni; stau vit, zaticingestitost bukcaz nista nemagne negob spameceti provgna porribitoni bradaleki, i nesobiti mistas ovogha Kraghlestva, iz negiu koji cini vidit domu stovve ma nasarezu ovi vidni, i plemeniti, p epda dosada mallo stitu, Narod od Dalmazie; Xudan za izbaviti iz nevojla kol gnu razzeviklaju, pospissem bruxitoblag'oruu tesociva odabituchie sistom onn gna, koje padaren'no tim prigunriem, potaknut istom xeghom nasapniet sasom in gom, i strosno priveliske gog'ovo odluke, i zapoceti privelisko dilja!

Slika 1. Naslovnna stranica prvog broja lista *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin*, koji je objavljen 12. srpnja 1806.

Figure 1. Front page of the first number of newspaper *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* which was published on 12 July 1806

Nakon osam dana, odnosno 28. rujna 1806., u drugom dijelu pisma opisano je zalaganje generalnog providura tijekom njegova boravka u Splitu za poboljšanje uvjeta smještaja bolesnika i nahočadi. Lijepa kuća smještena u predgrađu u blizini mora namjeravala se upotrijebiti za prihvata bolesnika, a nahodište je već bilo premješteno u prikladan i odgovarajući prostor. Navedeni su i izvori iz kojih su se trebala namiriti sredstva za osnutak bolnice i održavanje rada obiju ustanova [6].

Dana 25. listopada 1806. objavljen je u listu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* na hrvatskom jeziku kratki izvadak iz prije spomenutog pisma, u kojem je naglašen smještaj tadašnje splitske bolnice u vlažnom i smrdljivom podzemlju te skori početak prijama bolesnika u drugoj prikladnoj zgradi [12].

Zbog pomanjkanja sredstava za održavanje rada ustanova javne dobrotvornosti i javne nastave, toga je dana u ovom glasilu objavljena i odredba generalnog providura Vincenza Dandola, prema kojoj će na najizloženijem dijelu pročelja zadarske i splitske bolnice biti postavljena mramorna ploča s imenima svih osoba koje se budu istaknule u dobročinstvima, ostavljajući ili dajući godišnje svotu od stotinu i više forinta u korist ovih ustanova te da će se svake godine nakon smrti dobročinitelja u crkvi održati spomen na njih. Uz to, odlučeno je da će se portreti dobrotvora koji ostave ili daju pet stotina ili više forinti godišnje u korist ovih institucija, istaknuti u ustanovi koju budu darivali. Takve mramorne ploče trebale su također biti postavljene u zadarskoj, splitskoj, šibenskoj i trogirskoj gimnaziji. Sva imena dobrotvora namjeravala su se istaknuti i na stranicama javnoga glasila *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* [13].

Razvidna je namjera onodobne vlade u poticanju filantropskih osobina građana Splita i cijele Dalmacije, s ciljem potpomaganja rada ustanova javne dobrotvornosti u čitavoj pokrajini, jer je njihova dobročinstva namjeravala nagraditi trajnim spomenom u odgovarajućim ustanovama te javnom zahvalom u tadašnjemu službenom glasilu.

Iz izvještaja datiranog 11. prosinca 1806. saznajemo da je nakon više od dva mjeseca nove organizacije splitskog nahodišta, koju je proveo generalni providur, uočen napredak u zbrinjavanju nahočadi: *Dvanaestero djece je ovdje došlo u tom kratkom vremenu: i jedanaest od njih mu je predstavljeno u dirljivom prizoru, nošeno od jedanaest dojilja, i jedni i drugi u stanju izvrsnog zdravlja. Dvanaesti rođeni je preminuo, ali ne na ovom mjestu, već zbog nelagodje pretrpljene dok se prevozio izdaleka. Očevidac je plakao od dimutosti, činilo se da se u onim nevinim očima upravo sada vidi izlaženje na svjetlo izraza*

zahvalnosti prema onome koji je toliko doprinio da ih spasi od smrti koja bi inače bila neizbježna. Taj nas izvještaj obavještava i da splitska bolnica još nije započela s radom u za to predviđenoj zgradi, tako da su siromašni bolesnici i dalje umirali na ulicama bez pružene pomoći [14].

No 6. studenoga 1807. u glasilu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* objavljen je dio pisma koje su upravitelji nove splitske bolnice Passagnoli, Ergovaz, Politeo te pridruženi Cindro uputili generalnom providuru 24. listopada te godine u povodu otvaranja ove toliko očekivane i potrebne ustanove u gradu Splitu.

...Nakon godinu dana slučajnih zaprjeka i suprotnosti splitska bolnica je naposljetku i srećom na nogama. Na ovu sretnu vijest neka se raduje srce njezina osnivatelja, onako kako se i mi radujemo priopćavajući mu je.

Evo otvorenog skloništa, evo spremne pomoći za one koji su je bili lišeni i koji su se viđali sa prirodnom strahotom okrutno umirući na javnoj ulici...

Ne, Dalmatinci: više nećete umirati od bijede i od zanemarenosti vaše braće, podanici VELIKOGA. On, ne manje vaš Otac nego Kralj, posvuda brzo hita da zaštiti vaše nevolje [15].

Generalni providur je 26. kolovoza 1807. donio *Odredbu o ustanovama javne dobrotvornosti u Dalmaciji*, kojom je uređeno poslovanje i rad svih pripadajućih ustanova, odnosno svih bolnica i nahodišta u ovoj pokrajini te sirotišta i umobolnice u Zadru. Ta odredba, koja je u cijelosti objavljena u listu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin*, trebala je stupiti na snagu 1. siječnja 1808. godine.

Nadzor nad svim ustanovama i fondovima javne dobrotvornosti u Dalmaciji imala je Središnja uprava sa sjedištem u Zadru, kojom je predsjedavao generalni providur, a članovi su joj bili prvi javni dužnosnici i zaslužni građani koji su radili bez naknade. U svakoj općini u kojoj se nalazila jedna ili više ustanova javne dobrotvornosti, postojala je posebna uprava čiji su članovi bili čestiti građani koji su radili besplatno [16].

U prosincu 1807. imenovana je Posebna uprava Javne dobrotvornosti u Splitu, koju su sačinjavali Girolamo Bajamonti, Pietro Ergovaz, Marino Paulovich, Giuseppe Dimetrovich i Domenico Ferracini [17].

U skladu s odredbom objavljenom u *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* 25. listopada 1806. [13], u ovom su glasilu 1808. bila istaknuta dobročinstva Pietra Ergovza u korist Javne dobrotvornosti u Splitu te stanovnika na otoku Drveniku u trogirskom okružju [18].

PROMIDŽBA CIJEPLJENJA PROTIV VELIKIH BOGINJA

U listu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* znakovito se ističe korisnost cijepjenja protiv velikih boginja i propagira se njegovo provođenje po cijeloj Dalmaciji.

Već je u kolovozu 1806. istaknuta uloga dr. Angela Lombardia u Drnišu, u kninskom okružju, u cijepjenju djece protiv velikih boginja [19], dok je u studenome objavljena vijest o dolasku talijanskog liječnika i kirurga dr. Caribonia koji je postao glavni upravitelj cijepjenja u Dalmaciji. Ističe se i potreba što bržeg imenovanja ostalih vršitelja cijepjenja jer su se velike boginje pojavile u Splitu i ostalim mjestima ove pokrajine [20].

Nakon pažljiva ispitivanja stanja u Dalmaciji u vezi s navedenom bolešću, vlada ove pokrajine, s generalnim providurom Vincenzom Dandolom na čelu, izdala je 1. siječnja 1807. Naredbu o cijepjenju protiv velikih boginja kojom je uvedeno obvezno cijepjenje cjelokupnoga dalmatinskog stanovništva. Ova je naredba u cijelosti objavljena u glasilu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin*. U njoj je istaknuto da će svi župnici i kapelani, koji svojim djelovanjem i savjetima budu potpomogli brzo i uspješno provođenje i napredovanje cijepjenja, biti pohvaljeni od generalnog providura kao zaslužne osobe za domovinu [21]. Razvidno je da je francuska vlast nastojala preko svećenstva što jače djelovati na pučanstvo Dalmacije i preko njega provesti svoje akcije, u ovome slučaju prevenciju velikih boginja.

U pojedinim člancima ovoga lista navodila su se imena župnika i kapelana koji su posebno promicali cijepjenja u Dalmaciji [22-26], te imena liječnika koji su se posebice istaknuli u njegovu provođenju, primjerice dr. Angela Frarija iz Splita [21,27], dr. Ribollija iz Klisa [27] te dr. Marcocchija u makarskoj biskupiji [28].

U ovom je glasilu 21. listopada 1808. objavljen izvještaj iz kojega se saznaje da su u razdoblju od studenoga 1806. do kraja 1807. na dalmatinskom području cijepljene ukupno 24.273 osobe [26].

DEMOGRAFSKI PODACI O SPLITSKOM OKRUŽJU

Prema odredbi generalnog providura Vincenza Dandola, koja je trebala stupiti na snagu 1. siječnja 1807., Dalmacija je bila podijeljena na zadarsko, šibensko, splitsko i makarsko okružje. Svako od tih okružja dijelilo se na kantone koji su se sastojali od pojedinih općina.

Splitsko okružje obuhvaćalo je kantone Split, Trogir, Sinj, Nerežišće i Hvar, a splitskom kantonu pripadala su područja Splita, Omiša, Poljica i Klisa [5,29].

U glasilu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* povremeno se izvještavalo o demografskoj situaciji koja je vladala u pojedinim dalmatinskim okružjima i kantonima.

Dana 18. listopada 1806. objavljen je izvještaj splitskog općinskoga liječnika dr. Angela Frarija, što ga je zatražio generalni providur, a koji prikazuje broj rođenih i umrlih u gradu Splitu 1805. i prvih devet mjeseci 1806. godine.

Razvidno je da je 1805. u ovome gradu rođeno 247, a umrlo 326 osoba, dok je od siječnja do kraja rujna 1806. rođena 161 osoba, a umrlo je njih 337. Kao uzroci mortaliteta u ovome vremenskom razdoblju navode se *pokvareni zrak, promijenjena voda, okuženi jad siromašnih stanovnika ovoga grada, te bolesti koje iz toga proizlaze* [30].

Početakom 1809. u ovome su listu predstavljeni podaci o broju stanovnika Dalmacije u protekle dvije godine.

Čitava pokrajina je 1. listopada 1807. imala 253.884 stanovnika, da bi se nakon godinu dana, odnosno 30. rujna 1808., ovaj broj povećao na 256.863 osobe.

Splitsko okružje, koje se tih godina sastojalo od kantona Split, Trogir, Sinj, Omiš, Nerežišće i Hvar, imalo je 1. listopada 1807. godine 84.075 stanovnika, a 30. rujna 1808. njih 84.871. Evidentno je da se broj stanovnika u godinu dana u ovom okružju povećao za 796.

Stanje u splitskom kantonu bilo je sasvim suprotno. Taj je kanton 1. listopada 1807. imao 14.703 stanovnika, a nakon točno godinu dana broj se stanovnika smanjio tako da je 30. rujna 1808. iznosio 14.651 osobu [31].

Slične su prilike u splitskom kantonu zabilježene tijekom cijele 1808. jer je u toj godini rođeno 646, a umrlo 698 osoba. Posebice je naglašeno da je u svim provedenim istraživanjima grad Split bio jedini u kojem je broj umrlih osoba bio veći od broja rođenih [32], što znači da se nastavio povećani mortalitet stanovništva ovoga područja, zabilježen još prije početka francuske vladavine u Dalmaciji [30].

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Prve novine na današnjemu hrvatskom području počele su se objavljivati u drugoj polovici XVIII. stoljeća u Zagrebu. Bio je to list *Ephemerides Zagrabianses* (Zagrebačke novine) tiskan 1771. na latinskom jeziku te dvoje novina – *Agramer deutsche Zeitung* (1786.) i *Kroatischer Korrespondent* (od 1789. do 1790.) koje su izlazile na njemačkom jeziku [33].

Za vrijeme prve austrijske uprave u Dalmaciji, u Zadru je 1803. bilo planirano pokretanje lista na talijanskom jeziku *Il Corriere Dalmata*, ali se s time nisu složile središnje vlasti u Beču [3,4,34].

Sljedeće je godine u Zadru započelo objavljivanje *Almanacco di Zara per l'anno 1804 ad uso del regno della Dalmazia*, koji je izlazio godišnje na talijanskom jeziku [35]. Prema navodima drugog autora, ovaj prvi almanah na hrvatskom prostoru počeo se tiskati 1804. kao *Lunario di Zara*, dok se od 1806. do 1816. izdavao pod nazivom *Almanacco di Zara* [3,4].

Početak francuske vlasti u Dalmaciji, stanovništvu ove pokrajine pružena je mogućnost dobrog informiranja o aktualnim zbivanjima preko tadašnjeg službenoga glasila *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin*. U dosadašnjoj historiografiji postoje različiti stavovi o pokretaču ovih prvih novina na hrvatskom jeziku. Petar Karlić, autor monografije o tome listu, objavljenoj 1912., te Dušan Berić smatraju da je to bio generalni providur Dalmacije Vincenzo Dandolo [5,36], Stijepo Obad i Josip Horvat navode potkralja Eugena [3,4,33], a Josip Vidaković ističe da je odluku o osnivanju novina *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* donio sam car Napoleon [37]. Ovaj dvojezični list, tiskan na talijanskom i hrvatskom jeziku, izlazio je u Zadru od 12. srpnja 1806. do 25. srpnja 1807. svake subote, od 31. srpnja 1807. do 25. kolovoza 1809. svakog petka [3,5], a poslije, sve do prestanka publiciranja 1. travnja 1810., neredovito zbog austrijsko-francuskog sukoba u Dalmaciji te osnutka francuskih Ilirskih provincija sa sjedištem u Ljubljani [33,37].

Razvidno je da se u glasilu *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* značajno mjesto ustupilo zdravstvenoj problematiki grada Splita te obavještavanju stanovništva o onodobnim najvažnijim zdravstvenim prioritetima, primjere o potrebi zbrinjavanja i liječenja socijalno ugroženog sloja pučanstva, što se odnosilo na siromahe i nahočad, utemeljenju i pravilnoj organizaciji rada i poslovanja ustanova javne dobrotvornosti, odnosno splitske bolnice i nahodišta, te važnosti dobročinstava stanovništva s ciljem opstojanja tih ustanova. Bila je naglašena i pojavnost velikih boginja, korisnost cijepljenja protiv te bolesti te nužnost njegova kontinuiranog provođenja

kod cjelokupnog pučanstva. Zbog zastupljenosti hrvatskog jezika, čitatelji novina *Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin* mogli su na taj način steći temeljne podatke o zalaganju francuske vlasti za uređenje zdravstvene službe u gradu Splitu.

LITERATURA

1. Novak G. Povijest Splita. Knjiga 2. 2 izd. Split: Čakavski sabor; 1978.
2. Novak G. Povijest Splita. Knjiga 3. 2 izd. Split: Čakavski sabor; 1978.
3. Obad S. Počeci novinstva u Dalmaciji. U: Obad S, urednik. Kraglski Dalmatin: bibliografija. Zadar: RO "Narodni list" OOUR "Novinsko-izdavačka djelatnost", Filozofski fakultet OOUR Humanističkih i društvenih znanosti; 1989. str. 5-11.
4. Obad S. Kraljski Dalmatin 1806.-1810. (uz 190. obljetnicu izlaženja lista). Zadarska smotra 1999;48:59-62.
5. Karlić P. Kraljski Dalmatin (1806.-1810.). Zadar: Matica Dalmatinska; 1912.
6. Lettera di un cittadino di Spalato ad un suo amico in Milano. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 11. listopada 1806:107-12.
7. Brisky L, Fatović-Ferenčić S. From a philanthropic idea to building of Civic Hospital in Split in light of new archival evidence. Croat Med J 2006;47:162-8.
8. Brisky L. Fundamental restoration of the Civic Hospital in Split (1866-1872). Coll Antropol 2007;31:905-9.
9. Kečkemet D. Stara splitska bolnica 1794-1964. Split: Novinsko-izdavačko poduzeće "Slobodna Dalmacija"-Split; 1964.
10. Kečkemet D. Zdravstvo i bolnice u Splitu do drugoga svjetskog rata. U: Uglešić B, urednik. 190 godina splitske bolnice. Split: Opća bolnica u Splitu; 1984. str. 13-36.
11. Brisky L. Splitsko nahodište. Paediatrica Croatica 2009;53(Supl 1):12-7.
12. Putovagnie gniove Visine Providura Generalnoga u Dalmacziju. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 25. listopada 1806:127-8.
13. Pubblica Pietà-Ocita Miloschia. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 25. listopada 1806:121-3.
14. Regno d'Italia. Spalato 11 Decembre-Kragljevstvo od Italje. Split 11 Prosinza. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 20. prosinca 1806:185-6.
15. In questo parrio foglio...- U ovom otaxbenom listu... Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 6. studenoga 1807:359.
16. Stabilimenti di Pubblica Beneficenza in Dalmazia. Il Provveditor Generale della Dalmazia. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 28. kolovoza 1807:273-7.

17. Spalato 28. Decembre-Split 28 Prosincza. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 22. siječnja 1808:27.
18. Notizie patrie. Il Regio Dalmata 5. kolovoza 1808:255-6.
19. Zara 2. Agosto-Zadar 2 Agusta. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 2. kolovoza 1806:25-7.
20. Annunzio Interessantissimo ai Dalmatini-Prikorisno Navischienje Dalmatinom. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 29. studenoga 1806:168.
21. Eccettuate le pesti che dentro certi limiti di tempo afflissero...-Izvan kughe koja u nikim vremenim oxalosti... Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 31. siječnja 1807:37-9.
22. E completamente organizzata adesso la Vaccinazione in tutta l'estensione di questa vasta Provincia...-Sadaje pudpunno osnovan Kravjinavartak po svoj ovoj prostranoj Darxavi... Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 6. lipnja 1807:179.
23. Zara 10. Luglio-Zadar 10. Sarpгна. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 11. srpnja 1807:223-4.
24. Vaccinazione. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 21. kolovoza 1807:271-2.
25. Zara 29. Agosto. Estratto di Rapporto del Director Centrale della Vaccinazione Sig. Cariboni-Zadar 29. Kolovoza. Sok dokazanja ućčignena od Upravnika Kravjega Navartka Gospodina Cariboni. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 4. rujna 1807:287-8.
26. Cenni Sullo stato della Vaccinazione in Dalmazia-Promisgliagna Varhu napridovagne kravjega-navartka u Dalmaczii. Il Regio Dalmata 21. listopada 1808:338-40.
27. Vaccinazione. Il Regio Dalmata 12. veljače 1808:56.
28. Zara li 25. Febbrajo-Zadar 25. Vegliace. Il Regio Dalmata 26. veljače 1808:72.
29. Dandolo V. La Dalmazia al 31 dicembre 1806: opera economico-politica umiliata a S. M. l' Imperatore e Re (Napoleone I) dal Proveditore Generale Vincenzo Dandolo. Zara: Tip. S. Artale; 1909.
30. Regno d'Italia. Zara 18 Ottobre-Kraglievstvo Italje. Zadar 18 Listopad. Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin 18. listopada 1806:113.
31. Cenni Sulla popolazione della Dalmazia, diretti all'Accademia letteraria di Spalato dal Secio V. D.-Promisgliagna Varhu puka od Dalmaczie, upravgliena Mudroskupstini od Splita od Druxbenika V. D. Il Regio Dalmata 27. siječnja 1809:25-9.
32. Cenni sulle nascite, morti e matrimonj in Dalmazia-Promisgliagna visce porodjenih, martvih i xenidbaa od Dalmaczie. Il Regio Dalmata 10. veljače 1809:41-5.
33. Horvat J. Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; 2003.

34. Berić D. Pokušaj izdavanja lista "Il Corriere Dalmata" u Zadru 1803. godine. U: Novak G, Maštrović V, urednici. Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. Svezak 2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; 1955. str. 413-7.
35. Lakuš J. Izdavačka i tiskarska djelatnost na dalmatinskom prostoru (Zadar, Split i Dubrovnik) u prvoj polovici 19. stoljeća (1815-1850.): bibliografija monografskih i serijskih publikacija-građa. Split: Književni krug; 2005.
36. Berić D. Prve novinske vijesti o zdravstvenim prilikama u Dalmaciji. Liječ Vjesn 1949;71:354-8.
37. Vidaković J. Povijest hrvatskog novinstva: Zadar u 19. st. Zagreb: Hrvatsko komunikološko društvo, Nonacom; 2001.

SAŽETAK

Jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u Dalmaciji početkom XIX. stoljeća bio je objavljivanje novina "Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin" koje su bile službeno glasilo tadašnje francuske vlade u ovoj pokrajini. Taj je dvojezični, talijansko-hrvatski, list izlazio u Zadru od 12. srpnja 1806. do 22. siječnja 1808. pod nazivom "Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin" te od 29. siječnja 1808. do 1. travnja 1810. kao "Il Regio Dalmata". Tijekom njegova izdavanja, osobito od 1806. do 1808., značajno je mjesto bilo ustupljeno zdravstvenoj problematici grada Splita. Cilj je ove studije analiziranje izvornih članaka tiskanih u ovim prvim novinama na hrvatskom jeziku i istraživanje uloge toga medija kao sredstva promidžbe zdravstvene politike u Splitu. Zbrinjavanje i liječenje siromašnih građana i nahoda, utemeljenje i pravilna organizacija ustanova javne dobrotvornosti, što se odnosilo na splitsku bolnicu i nahodište, kao i filantropija građana radi potpomaganja rada tih ustanova bile su istaknute teme u ovome listu. Velika se pažnja posvećivala i propagiranju cijepljenja protiv velikih boginja te demografskim problemima grada. Zbog zastupljenosti hrvatskog jezika, "Il Regio Dalmata-Kraglski Dalmatin" bio je pristupačan širem dijelu populacije koja je bila dobro informirana o postojećim zdravstvenim prilikama u gradu Splitu i nastojanjima francuske vlade na njihovu poboljšanju.

Ključne riječi: povijest medicine, javno zdravstvo, zdravstvena promidžba, XIX. stoljeće, Split, Hrvatska